

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО RELIGIOUS STUDIES

УДК 322:342.7(477)

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(99).2026.5-13

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ПІДЧАС ВІЙНИ: РЕЛІГІЙНА СВОБОДА VS НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

І. В. Богачевська*

У статті визначено, що українська держава постала в релігійному полі перед складною дилемою: або дотримання всіх принципів свободи совісті, гарантованих законодавством, або її часткове обмеження для релігійних організацій, афілійованих з країною-агресором задля забезпечення національної безпеки в умовах повномасштабної війни, в якій православ'я використовується агресором як інструмент гібридної війни, деструктивного ідеологічного впливу на українське суспільство через ідеологеми "руського мира". Проаналізовано позиції ПЦУ, УПЦ та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті щодо міжправославного діалогу з метою налагодження безконфліктного співіснування, дотримання чинного законодавства, забезпечення свободи совісті та національної безпеки, а також дискусійних сьгодні шляхів виходу з кризи УПЦ як релігійної організації, афілійованої з країною-агресором. Розглянуто можливості держави щодо залагодження православної кризи, державну політику щодо забезпечення національної безпеки в релігійному контексті, останні законодавчі ініціативи ДЕСС, і реакцію на них УПЦ та міжнародних правозахисних інституцій. Окреслено можливі сценарії виходу з православної кризи, що обговорюються в церковному та експертному середовищі, в контексті ставлення до них зацікавлених сторін і держави. Доведено, що вихід УПЦ з кризи, в яку її завела колаборація з РПЦ, лежить на шляху конструктивного діалогу з ПЦУ та державою. Однак сторони діалогу не мають чіткого уявлення про формат повоєнної присутності УПЦ в релігійному полі країни, отже валідне сценарне прогнозування перебігу подій наразі є неможливим. Визначено конкретні кроки, які мають зробити фігуранти конфлікту задля подолання кризи українського православ'я. Встановлено, що ефективне врегулювання православної кризи в Україні можливе лише за умови поєднання гарантій свободи совісті з обґрунтованими безпековими механізмами державної політики, спрямованими на нейтралізацію деструктивного релігійного впливу країни-агресора та формування стабільної моделі міжконфесійної взаємодії у післявоєнному релігійному просторі України.

Ключові слова: православ'я, релігійна свобода, українська держава, національна безпека, гібридна війна, ПЦУ, УПЦ, РПЦ, ДЕСС.

* Ірина Богачевська / Iryna Bogachevska, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки (Національний транспортний університет, м. Київ, Україна) i.v.bogachevska@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8858-4228

UKRAINIAN SOCIETY DURING THE WAR: RELIGIOUS FREEDOM VS NATIONAL SECURITY

I. V. Bogachevska

It is determined that the Ukrainian state has faced a complex dilemma in the religious sphere: either to fully adhere to all principles of freedom of conscience guaranteed by law, or to partially restrict them for religious organizations affiliated with the aggressor state in order to ensure national security under conditions of a full-scale war, in which Orthodoxy is used by the aggressor as an instrument of hybrid warfare and destructive ideological influence on Ukrainian society through the ideologemes of the "Russian world". The positions of the Orthodox Church of Ukraine (OCU), the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate (UOC), and the state represented by the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience (DESS) regarding inter-Orthodox dialogue are analyzed with the aim of establishing conflict-free coexistence, compliance with current legislation, ensuring freedom of conscience and national security, as well as the paths out of the crisis of the UOC currently being debated, given its affiliation with the aggressor state. The article examines the state's capabilities in resolving the Orthodox crisis, state policy on ensuring national security in the religious context, the latest legislative initiatives of DESS, and the reactions of the UOC and international human rights institutions to them. Possible scenarios for overcoming the Orthodox crisis discussed in church and expert circles are outlined, in the context of the attitudes of stakeholders and the state toward them. It is demonstrated that the way out of the crisis for the UOC, into which it was led by its collaboration with the Russian Orthodox Church (ROC), lies in constructive dialogue with the OCU and the state. However, the parties to the dialogue do not have a clear vision of the format of the post-war presence of the UOC in the country's religious landscape; therefore, valid scenario forecasting of developments is currently impossible. Specific steps that the parties to the conflict must take in order to overcome the crisis of Ukrainian Orthodoxy are identified. It has been established that the effective resolution of the Orthodox crisis in Ukraine is possible only through the combination of guarantees of freedom of conscience with well-grounded security mechanisms of state policy aimed at neutralizing the destructive religious influence of the aggressor state and at forming a stable model of interconfessional interaction in the post-war religious landscape of Ukraine.

Keywords: *Orthodoxy, religious freedom, Ukrainian state, national security, hybrid warfare, OCU, UOC, ROC, DESS.*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, розв'язана з метою знищення української держави як суб'єкта на політичній мапі світу та української національної ідентичності як такої, має гібридний характер. Атака на Україну відбувається не лише на лінії фронту, але й в ідеологічній та духовній площині. Прикладом цього є прагнення країни-агресора втручатися у мовну політику незалежної держави, а також в її релігійне поле. Ця війна повною мірою продемонструвала безпрецедентний феномен інструменталізації релігії, коли Українська Православна Церква Московського Патріархату (УПЦ) стала інструментом деструктивного ідеологічного впливу на українське суспільство через ідеологеми "русского мира", а її духовенство продемонструвало численні випадки

прямої колаборації з ворогом, виконуючи директиви РПЦ, яка заборонена на території України як організація, чия діяльність напряду загрожує національній безпеці. Держава в цих умовах вимагає від УПЦ вийти з юрисдикції РПЦ і припинити взаємини з Церквою держави-агресора. Криза українського православ'я, яка не вщухала з часів його розколу на початку ХХ ст., набула такого загострення, що стала в умовах війни прямою загрозою національній безпеці. Українська держава постала перед складною дилемою: або дотримання всіх принципів свободи совісті, що до війни гарантувалися в Україні мабуть повніше всіх країн пострадянського простору, або її часткове обмеження для релігійних організацій, афілійованих з країною-агресором задля забезпечення національної безпеки в умовах

повномасштабного збройного конфлікту. Церква, держава та суспільство намагаються знайти шляхи мирного виходу з цієї кризи. Все зазначене актуалізувало філософсько-релігійнознавчий аналіз ситуації, пошук форм і майданчиків діалогу сторін, розробку моделей об'єднання українського православ'я або хоча б легітимного співіснування православних Церков в Україні. Гостро постали також питання про межі втручання держави у взаємини двох православних юрисдикцій, про можливості обмеження свободи совісті під час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо окресленої проблематики наукова рефлексія наразі відстає від стрімкого розгортання ситуації. Ведуться моніторингові спостереження, зокрема недержавними українськими та міжнародними правозахисними організаціями, що спеціалізуються на питаннях свободи совісті. Ґрунтовних наукових публікацій на цю тему поки що немає. Ми спираємось на доробок знаних українських релігійнознавців з питань свободи совісті В. Єленського, Т. Калініченко, А. Колодного, Л. Филипович, В. Титаренко, українського та вселенського православ'я В. Бондаренка, О. Сагана, Г. Христокіна тощо. Фахівці висловлюють свою думку здебільшого в експертному середовищі та підчас тристоронніх зустрічей представників духовенства, держави та громадянського суспільства в форматі круглих столів та науково-практичних конференцій [4].

Метою статті є аналіз позицій Православної церкви України (ПЦУ), УПЦ та української держави й Державної служби України з етнополітики та свободи совісті щодо міжправославного діалогу задля налагодження безконфліктного співіснування, дотримання чинного законодавства, забезпечення свободи совісті та національної безпеки, а також дискусійних сьогоднішніх шляхів виходу з кризи УПЦ як релігійної організації, афілійованої з країною-агресором.

Дискусія та результати. Після чотирьох років повномасштабної війни з РФ, українське православ'я перебуває в глибокій кризі, зумовленій не лише традиційним вже протистоянням утвореної в грудні 2018 р. ПЦУ, яка знаходиться під омофором Вселенського Патріарха й позиціонується національно орієнтованою Церквою, та УПЦ, яку РПЦ вважає своєю "дочірньою" структурою, філією РПЦ в Україні, а й доведеними численними випадками колаборації духовенства УПЦ з окупантами. Саме колаборація з агресорами, що почалася ще з анексії Криму в 2014 р. й посилилася з початком повномасштабного вторгнення в 2022 р., змусила державу докорінно переглянути ставлення до УПЦ, яка традиційно користувалася преференціями з боку можновладців як наймасовіша православна церква країни, канонічність якої не піддавалася сумніву. Саме політична воля очільників держави дозволила ПЦУ поєднати "неканонічні" православні Церкви й отримати Томос про автокефалію. На сьогодні згідно соціологічних даних, "найбільше українців – 70% – вважають себе православними. Серед них найбільше – 56% серед усіх респондентів – зараховують себе до Православної Церкви України, що становить 81% серед усіх православних мешканців України. Ще 7% зараховують себе до Православної Церкви "без конкретизації" і 6% – до Української Православної Церкви Московського Патріархату" [5]. За твердженням голови ДЕСС Віктора Єленського, "загалом від часу отримання Томосу понад 1900 громад перейшли в ПЦУ" [1]. Разом з тим, за даними ДЕСС, у складі УПЦ залишається до 10 тис. громад. Отже, маємо констатувати, що процес добровільного переходу віруючих з УПЦ до ПЦУ, на який сподівалися як на засіб мирного об'єднання українського православ'я, відбувається досить повільно, а подекуди не безконфліктно. УПЦ

використовує навіть матеріальні засоби щоб зірвати його.

Держава з 2022 р. проводить системні та публічні дії з викриття випадків колаборації представників духовенства УПЦ з ворогом. З 2022 р., за даними пресслужби СБУ, розпочато 208 кримінальних проваджень щодо антиукраїнської діяльності та інших злочинів з боку представників УПЦ, 78 фігурантів-представників УПЦ отримали підозру у вчиненні злочинів, ще 40 священнослужителів засуджено до тюремного ув'язнення. Зокрема, вироки одержали чотири архієреї – керуючі єпархіями у різних регіонах України. Припинено українське громадянство та скасовано посвідки на тимчасове проживання в нашій державі 19 клірикам УПЦ, які мають російські паспорти [7]. Прийнято низку законодавчих актів, що мають протидіяти загрозам національній безпеці країни в релігійній сфері.

Останній закон "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій", ухвалений Верховною Радою України 20 серпня 2024 р. [2], викликав неоднозначну суспільну реакцію та хвилю критики з боку прибічників УПЦ та РПЦ, незважаючи на те, що його проект погоджувався з експертами, Всеукраїнською радою Церков та релігійних організацій й навіть Вселенським Патріархом. Тим не менш остаточна редакція закону не влаштувала більшість зацікавлених сторін. Радикально налаштовані кола громадянського суспільства вважають його прийняття запізнілим, прибічники УПЦ – вбивчим, правозахисники – таким, що обмежує свободу совісті.

ДЕСС назвала чотири головні ознаки зв'язку УПЦ з РПЦ:

- Київська митрополія УПЦ є частиною РПЦ, діяльність якої в Україні заборонена законом;
- у статуті Київської митрополії є ознаки її належності до УПЦ пов'язаної з РПЦ;
- рішення із церковних й організаційних питань РПЦ обов'язкові до виконання для Київської митрополії;

- керівники Київської митрополії зобов'язані входити до керівних органів РПЦ.

Керуючись законом, ДЕСС 17 червня 2025 р. оприлюднила Припис про усунення порушень законодавства, згідно якого Київській митрополії було визначено термін, протягом якого вона повинна офіційно вивести УПЦ зі складу РПЦ. Це передбачає:

- вихід УПЦ зі структури РПЦ;
- втрату чинності для УПЦ усіх положень статуту РПЦ;
- відкликання священнослужителів, ченців, черниць УПЦ зі складу церковно-канонічних органів та канонічних підрозділів РПЦ;
- визнання не дійсними прийнятих органами управління РПЦ рішень щодо анексії єпархій УПЦ та призначення РПЦ керівництва єпархіальних управлінь УПЦ;
- публічну заяву про незгоду з призначенням до статутних органів управління РПЦ та припинення повноважень, розірвавши зв'язки з РПЦ.

"Припис полягає в тому, що Київська митрополія повинна забезпечити вихід УПЦ зі складу РПЦ. Припис не вимагає від УПЦ зрадити православ'я, змінити якісь віроповчальні положення, змінити мову богослужіння, змінити календар чи стати частиною іншої православної церкви. Усе, що вимагається, – це вийти зі складу РПЦ і надати відповідні рішення статутних органів УПЦ", – пояснює голова ДЕСС В. Єленський [6].

Київська митрополія УПЦ 15 серпня 2025 р. відповіла, що дослідження ДЕСС стосовно наявності ознак афілійованості релігійної організації з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена, є втручанням у віросповідання та демонструє ігнорування державою позиції УПЦ, а Припис ДЕСС – це публічний ультиматум УПЦ, неправовий акт, положення якого є фікційними, такими, що не мають стосунку до УПЦ і не можуть бути виконаними.

Наголосимо, що де факто, УПЦ вже традиційно не виконує приписи державних органів, нехтує законами й

намагається оскаржувати державні дії в судах, всіляко гальмуючи розгляд навіть власних позовів. Держава ж, не бажаючи розкитувати суспільство підчас війни ще й на релігійному ґрунті, не вживає примусових дій щодо чіткого виконання законодавчих вимог структурами УПЦ. Намагаючись знайти компроміс і не роздмухувати конфлікт, держава уникає прямої заборони УПЦ як структури, афілійованої з Церквою держави-агресорки (хоча російська пропаганда постійно її в цьому звинувачує), а йде шляхом відсікання, зупинки цієї афіліації. Але виконання припису ДЕСС щодо заборони Київської єпархії УПЦ знову гальмується.

Ситуацію підігривають заяви з Кремля стосовно наміру включити в "мирний план" "гарантії недоторканості" для УПЦ. І держава і громадянське суспільство чітко усвідомлюють, що це черговий сценарій гібридної війни, ще одна спроба розколоти українське суспільство зсередини на релігійному ґрунті, як це неодноразово вдало робилося за допомогою так званого "мовного питання".

Разом з тим, ми маємо констатувати, що всі зусилля держави в релігійній сфері сьогодні зумовлені в першу чергу потребами національної безпеки, а про системну роботу щодо сприяння подоланню кризи православ'я фактично не йдеться. Також повною мірою не задіяні можливості релігійних організацій щодо створення моральних кодів суспільства та комунікації цінностей, формування та поширення наративів, що впливають на різні соціальні групи, майже не задіяним залишається величезний досвід християнських Церков щодо безпосередньої праці з екзистенційними викликами і моральною травмою, не використовуються на користь суспільству можливості адвокації України на рівні народної дипломатії, в мережевому та глобальному просторі.

Українське суспільство традиційно вважає Церкву авторитетною соціальною силою, вона має найвищий кредит суспільної довіри. Під час війни

суспільство очікує від релігійних організацій консолідації зусиль задля забезпечення духовної та моральної резильєнтності нації, що зазнає фактичного геноциду. Суспільство прагне подолання міжправославної кризи, а Церкви займають де факто вичікувальну позицію: УПЦ чекає дієвої підтримки збоку керівництва РФ та РПЦ і мріє про повернення колишнього привілейованого стану в українському суспільстві, а ПЦУ сподівається силами держави позбутися "конкурентів" в лице УПЦ.

Держава також має дуже обмежений арсенал можливостей впливу на ситуацію, що склалася навколо УПЦ. З одного боку, найдемократичніше законодавство щодо свободи релігії та віросповідання в Україні, поліконфесійність релігійного поля, відділення Церкви від Держави задають чіткі конституційні правові рамки впливу держави на православну кризу. З другого боку – воєнний стан в будь-якій державі неминуче призводить до певного обмеження свобод громадян, оскільки пріоритетним стає забезпечення національної безпеки всіма можливими наявними засобами. Це змушує державу йти на радикальні, а інколи непопулярні кроки.

Фактором, що ускладнює дії держави, є неадекватне розуміння релігійної ситуації в Україні (яке також активно формується зусиллями РПЦ на міжнародній арені), що демонструє зокрема міжнародна правозахисна спільнота. Україні в контексті православної кризи закидають, що дії держави є "непропорційними загрози". Зокрема, 41 періодична доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини, оприлюднена 31 грудня 2024 р., спотворює дійсність в контексті критики положень Закону України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій". МЗС України у відповідь наголошує, що "українська держава має обов'язок захисту своїх громадян від деструктивного впливу держави-агресора, зокрема з використанням

релігійних організацій, які в Російській Федерації зрощені з державою і прямо проголосили своєю метою знищення української державності, культури, ідентичності" [3].

Поза сумнівом, Закон України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій" не позбавлений недоліків, більшість з яких є результатом внесення численних неузгоджених між собою поправок під час його тривалого обговорення в Верховній Раді. Але держава вже напружувала значну кількість підзаконних актів, що уточнюють Закон та закривають наявні лакуни в правовому полі стосовно державно-церковних взаємин. Так, лише в 2025 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України (КМУ) від 31 січня 2025 р. № 107 "Про затвердження Порядку надання індивідуального погодження на відносини та/або зв'язки, та/або комунікації з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена", Постанову КМУ від 9 травня 2025 р. № 541 "Про затвердження Порядку розгляду питання щодо підтвердження фактів використання релігійної організації для пропаганди ідеології "русского мира", Постанову КМУ від 9 травня 2025 р. № 543 "Про затвердження Порядку проведення дослідження щодо наявності ознак афілійованості релігійної організації з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена", Постанову КМУ від 7 червня 2025 р. № 854 "Про затвердження Порядку передачі релігійній організації в безоплатне користування (позичку) державного або комунального майна, яке є культовим майном".

Зважаючи на пильну увагу до православної кризи з боку українського суспільства та міжнародних інституцій в умовах гібридної (семантичної, когнітивної, інформаційної) війни першочерговим завданням держави є недопущення масштабування релігійного протистояння. А досягнути цього можна лише шляхом залучення всіх зацікавлених сторін до конструктивного діалогу, метою якого

має стати компромісне мирне співіснування двох Церков в стані "здорової конкуренції", а не непримиримої ворожнечі.

У цій ситуації дуже важливим є не лише врахування позицій громадянського суспільства щодо внутрішньої православної кризи та УПЦ, а й формування в суспільстві адекватної оцінки ситуації, що склалася. На жаль українські медіа на хвилі патріотизму часто розганяють хвилю несприйняття УПЦ, перетрактують сутність державних кроків в бік підкреслення їх "репресивності", а не "діалогічності". Хоча медіа могли неупереджено та об'єктивно подавати інформацію про сутність православної кризи, надавати сторонам площадки для діалогу, тим самим зменшуючи "градус" спільної напруги щодо "православного питання".

Які ж наразі існують можливі способи виходу з глухого кута, в який потрапила УПЦ? Розглянемо вірогідність кожного можливого сценарію, з тих, що обговорюються в церковному та експертному середовищі, в контексті ставлення до них зацікавлених сторін і держави.

Перший сценарій – це добровільне приєднання парафій та священства УПЦ до ПЦУ з гарантією збереження статусів, нагород, майна тощо. Цей сценарій дискутується на рівні парафіяльного священства УПЦ, але єпископатом Церкви не сприймається. ПЦУ оприлюднила свою пропозицію до УПЦ розпочати діалог без жодних попередніх умов. УПЦ зі свого боку висунула такі попередні умови, що принижують ПЦУ і засвідчують небажання УПЦ вести "діалог структурами". Цей сценарій педалює більшість українських медіа.

Другий – скликання Об'єднавчого Собору, на якому буде створена Єдина помісна православна українська Церква, до складу якої увійдуть і УПЦ і ПЦУ, а також обрані очільник церкви та єпархіальні архієреї. Такий сценарій передбачає досягнення мети, яку українські православні Церкви не змогли втілити у 2018 р. під час отримання Томосу. Такий варіант

розвитку подій активно дискутується на рівні єпископів обох Церков, але розглядається ними як перспектива, оскільки найближчою метою вони вважають досягнення хоча б формату "мирного співіснування".

Третій – рівноправне об'єднання "без злиття" в складі ПЦУ, "спільне служіння" в храмах обох Церков. Також обговорюється священством з обох боків, але скоріш за все не реалізується через несприйняття очільниками й УПЦ і ПЦУ. Залишається непроясненим юридичне оформлення такого формату міжцерковних взаємин.

Четвертий – утворення УПЦ власного екзархату, можливо тимчасового, за дозволом Вселенського Патріарха. Потребує підтримки Вселенського Патріарха, скоріше для її отримання не вистачить аргументів. Цей сценарій більш прийнятний для єпископату УПЦ. Він вважається маловірогідним, оскільки скерований не на об'єднання Церков, а "консервує" розкол українського православ'я на невизначений термін.

П'ятий – приєднання УПЦ до іншої автокефальної церкви, але не української і не російської. Пропонувалися варіанти, але цей сценарій серйозно не сприймається сторонами конфлікту, оскільки жодна православна Церква не погодиться втрутитися в українську міжправославну кризу.

Шостий – отримання власної автокефалії. Найменш вірогідний сценарій з усіх можливих, адже легітимізувати в одній державі дві православні Церкви, які фактично співпадають щодо віровчення й культу Вселенський Патріарх не буде за жодних обставин.

Сьомий – це розрив з Москвою, але не приєднання до ПЦУ, фактично "вихід в розкол", "катакомбне" існування. Дуже вірогідний сценарій в разі недосягнення компромісу й продовження законодавчого тиску з боку держави.

Восьмий, найгірший сценарій – отримання на вимогу Путіна "гарантій недоторканості" УПЦ під час укладання мирної угоди. На думку більшості експертів, призведе до колапсу,

маргіналізації та деградації УПЦ, може спровокувати масштабний конфлікт на релігійному ґрунті всередині країни.

Сценарне прогнозування формату присутності УПЦ в релігійному полі України ускладнює той факт, що ця Церква наразі не демонструє консолідованої позиції щодо виходу з РПЦ та діалогу з ПЦУ, її ієрархи займають одну позицію, єпископат на місцях іншу, парафіяльне священство – власну. Відсутність внутрішньої консолідованої позиції Церкви не дозволяє їй вести конструктивний діалог з ПЦУ на рівні церковних структур.

ПЦУ також демонструє відсутність конструктивної позиції, а спроби розпочати діалог з її боку мали відверто декларативний характер. Взагалі, соціальна активність ПЦУ в роки війни не відповідає очікуванням громадянського суспільства, вона лише позначає свою присутність, є досить пасивною щодо формування власної публічної теології, не здатною брати на себе тягар соціальної відповідальності за свою паству в умовах екзистенційних загроз.

Держава також демонструє відсутність чіткого розуміння ситуації, кінцевої мети та плану дій у православному питанні, звідси – нездатність проявити політичну волю в цьому конфлікті, положити йому край.

Фактично, всі учасники трикутника "державна – православні Церкви – суспільство" наразі не мають відповіді на ключові питання: "Яким має бути повоєнне релігійне поле країни? Який формат присутності в ньому православ'я є бажаним (для держави і жодною з православних церков)?"

Висновки. Під час війни релігійне поле України зазнає стрімких, глибоких і незворотних трансформацій. Політизація релігії потребує від Церков рахуватися з громадянською позицією віруючих, визначитися з самоідентифікацією в дискурсі національної держави, що захищає право на існування. І ПЦУ і УПЦ в умовах кривавого воєнного протистояння мають не намагатися зберегти чи отримати від держави

певні преференції, а допомагати своєму народові вистояти, працювати над створенням "богослов'я гідності", "богослов'я відповідальності", "богослов'я милосердя", "богослов'я консолідації", які стануть сходишками до "богослов'я миру", якого так прагне сьогоднішня Україна.

Вихід УПЦ з кризи, в яку її завела колаборація з РПЦ та окупантами, лежить на шляху конструктивного діалогу з ПЦУ та українською державою, вичікувальна позиція лише поглиблює проблеми. Формат повоєнної присутності УПЦ в релігійному полі країни наразі важко спрогнозувати, оскільки сторони-фігуранти кризи не визначилися з бажаним для них вектором розвитку ситуації, не мають чіткої мети та плану антикризових дій.

Українська держава вперше за часи незалежності усвідомила важливість релігійного фактору в контексті

збереження національної ідентичності та національної безпеки в умовах ідеологічного протистояння гібридній агресії, яка змушує докладати системних зусиль задля вирішення православного питання й запобігання ескалації кризи УПЦ.

Вже назріла необхідність суттєвого розширення повноважень ДЕСС, зокрема щодо створення її діючих структур в регіонах. На часі формування консолідованого експертного середовища з залученням науковців та богословів. У контексті використання РФ православ'я як інструменту soft power у гібридній війні, яка не закінчиться після припинення прямого збройного конфлікту, у середньо- та довгостроковій перспективі потрібно формувати обізнаність громадянського суспільства щодо релігійної ситуації, що потребує відповідних змін в освітній сфері, медійній політиці тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єленський: після отримання Томосу до ПЦУ перейшли понад 1900 громад. Радіо Свобода. 25.05.2025. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/news-yelenskyi-dopysu-pereyshy-ponad-1900-hromad/33419071.html> (дата звернення: 12.01.2026).

2. Закон України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата звернення: 12.01.2026).

3. Коментар МЗС щодо неправдивих звинувачень ООН в нібито обмеженні Україною релігійних свобод. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-nepravdivih-zvinuvachen-oon-v-nibito-obmezheni-ukrayinoyu-religijnih-svobod> (дата звернення: 12.01.2026).

4. Програма науково-практичної конференції "Актуальні питання у сфері діяльності Державної служби України з етнополітики та свободи совісті" 15.12.2025. Київ.

5. Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій. Прес-реліз Київського міжнародного інституту соціології. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1> (дата звернення: 12.01.2026).

6. Стало відомо, скільки кримінальних справ порушено щодо священників УПЦ МП. Волинські новини, 11.11.2025. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/stalo-vidomo-skilky-kryminalnykh-sprav-porusheno-shchodo-sviashchennykiv-up/> (дата звернення: 12.01.2026).

7. Шашкова М. Що стоїть за протистоянням держави та московської церкви в Україні. URL: <https://argumentua.com/stati/shcho-stoit-za-protistoyanniam-derzhavita-moskovskoi-tserkvi-v-ukraini> (дата звернення: 12.01.2026).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Yelenskyi: pislia otrymannia Tomosu do PTsU pereishly ponad 1,900 hromad. [Yelenskyi: after receiving the Tomos, more than 1,900 communities joined the OCU]. (2025, May 25). *Radio Svoboda – Radio Free Europe* URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-yelenskyi-do-ptsu-pereyshy-ponad-1900-hromad/33419071.html> (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

2. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst konstytutsiinoho ladu u sferi diialnosti relihiinykh orhanizatsii". [Law of Ukraine "On the protection of the constitutional order in the sphere of activities of religious organizations"]. (2024, September 23). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

3. Komentar MZS shchodo nepravdyvykh zvinuvachen OON v nibyto obmezheni Ukrainoiu relihiinykh svobod. [Comment of the Ministry of Foreign Affairs regarding false UN accusations of alleged restriction of religious freedoms by Ukraine]. (2025 January 02). *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-nepravdivih-zvinuvachen-oon-v-nibito-obmezheni-ukrayinoyu-religijnih-svobod> (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

4. Prohrama naukovo-praktychnoi konferentsii "Aktualni pytannia u sferi diialnosti Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti". [Program of the scientific and practical conference "Topical issues in the field of activity of the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience"]. (2025, December 15). Kyiv (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

5. Relihiina samoidentyfikatsiia ukraintziv, stavlennia do stvorennia yedynoi Pravoslavnoi Tserkvy ta do Zakonu pro zaboronu okremykh relihiinykh orhanizatsii. [Religious self-identification of Ukrainians, attitudes toward the creation of a unified Orthodox Church and toward the Law on banning certain religious organizations]. (2024, October 15). *Kyiv International Institute of Sociology*. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1> (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

6. Stalo vidomo, skilky kryminalnykh sprav porusheno shchodo sviashchennykiv UPTs MP. [It became known how many criminal cases were initiated against priests of the UOC MP]. (2025, November 11). *Volynski novyny – Volyn News*. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/stalo-vidomo-skilky-kryminalnykh-sprav-porusheno-shchodo-sviashchennykiv-up/> (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

7. Shashkova, M. (2025, August 19). Shcho stoit za protystoianniam derzhavy ta moskovskoi tserkvy v Ukraini [What lies behind the confrontation between the state and the Moscow Church in Ukraine]. *Argument*. URL: <https://argumentua.com/stati/shcho-stoit-za-protistoyanniam-derzhavi-ta-moskovskoi-tserkvi-v-ukraini> (last accessed: 12.01.26) (in Ukrainian).

Receive: January 14, 2026
Accepted: February 10, 2026